

Stress och psykosociala besvär bland skogsmaskinförare

Göran Erikson

SkogForsk – Stiftelsen Skogsbrukets Forskningsinstitut

SkogForsk arbetar för ett långsiktigt, lönsamt skogsbruk på ekologisk grund. Bakom SkogForsk står skogsbolag, skogsägareföreningar, stift, gods, allmänningar, plant-skolor, SkogsMaskinFöretagarna m.fl., som betalar årliga intressentbidrag. Hela skogsbruket bidrar dessutom till finansieringen genom en avgift på virke som avverkas i Sverige. Verksamheten finansieras vidare av staten enligt särskilt avtal och av fonder som ger projektbundet stöd.

SkogForsk arbetar med forskning och utveckling med fokus på fyra centrala frågeställningar: Produktvärde och produktionseffektivitet, Miljöanpassat skogsbruk, Nya organisationsstrukturer samt Skogsodlingsmaterial. På de områden där SkogForsk har särskild kompetens utförs även i stor omfattning uppdrag åt skogsföretag, maskintillverkare och myndigheter.

Serien **Arbetsrapport** dokumenterar långliggande försök samt inventeringar, studier m.m. och distribueras enbart efter särskild beställning.

Forsknings- och försöksresultat från SkogForsk publiceras i följande serier:

SkogForsk-Nytt: Nyheter, sammanfattningar, översikter.

Resultat: Slutsatser och rekommendationer i lättillgänglig form.

Redogörelse: Utförlig redovisning av genomfört forskningsarbete.

Report: Vetenskapligt inriktad serie (på engelska).

Handledningar: Anvisningar för hur olika arbeten lämpligen utförs.

Innehåll

Bakgrund	3
Uppläggning	5
Litteraturstudier	5
Konsekvenser av negativ stress.....	6
Effekter av bantade organisationer	7
Undersökningar i skogsbruket	7
Telefonintervjuer	9
Enkätundersökning.....	10
Vilka har svarat?	10
Resultat	11
Arbetstid totalt	11
Arbetstidens fördelning.....	12
Upplevda hälsobesvär	13
Trivsel.....	14
Kommentarer.....	15
Diskussion	17
Referenser.....	19
Bilaga 1 Enkät utskickad till SMF's medlemmar.....	21
Bilaga 2 Redovisning av arbetstidens fördelning med avseende på arbetsmoment och företagsstorlek	23

Sammanfattning

Stress och psykosociala förhållanden ägnas stor uppmärksamhet i dagens arbetsmiljödebatt. Reportage om människor som blivit ”utbrända” i jobbet förekommer allt oftare i tidskrifter och massmedia. Högt arbetstempo, ”alldeles för mycket att göra”, ofta återkommande och stora förändringar på arbetsplatsen, hot om permittering eller uppsägning är en del av de förklaringar som brukar anges till att människor upplever försämringar av den psykosociala arbetsmiljön. Även i skogsbruket har snabba och genomgripande förändringar skett av skogsmaskinförarnas arbetsförhållanden. Denna förstudie har syftat till att kartlägga situationen vad avser stress och psykosociala besvär bland skogsmaskinförare. I denna rapport redovisas resultat från tidigare undersökningar, intervjuer med företrädare för SMF, företagshälsovården och enskilda entreprenörer samt en enkätundersökning bland SMFs medlemmar.

Enkätundersökningen, som omfattat frågor om arbetstider, hälsobesvär och trivsel, har besvarats av 374 personer, så gott som uteslutande entreprenörer. I genomsnitt fullgör dessa ett normalt heltidsarbete som förare. Dessutom har de, i genomsnitt, ett halvtidsarbete med alla kringarbeten, markarbete samt administration. Den totala arbetstiden är i medeltal 61 timmar per vecka. Av dem som svarat uppger 16 stycken att de arbetar mer än 80 timmar per vecka. Jämfört med en liknande undersökning genomförd av SMF 1997 har den totala arbetstiden ökat med 3 timmar per vecka.

TVå av tre entreprenörer upplever besvär av stress och tre av fyra hyser oro inför framtiden. Direkta psykosomatiska sjukdomar som en följd av arbets-situationen förefaller dock förekomma i liten omfattning. Besvär från nacke/axel är enligt enkätsvaren fortfarande vanligt förekommande. Mer än varannan har under det senaste året drabbats av sådana besvär. Belastningsbesvär kan delvis ha sin orsak i psykosociala förhållanden.

Så gott som alla vilka besvarat enkäten trivs med arbetsuppgifterna. Flertalet är också nöjda med arbetstider och relationer till uppdragsgivaren. Däremot är missnöjet mer utbrett när det gäller arbetsbelastningen och framför allt med den ekonomiska ersättningen för arbetet. 45 % är missnöjda med arbetsbelastningen och 80 % med den ekonomiska ersättningen. Ett stort antal skriftliga kommentarer har lämnats varav ett urval återges i rapporten.

Bakgrund

Arbetsförhållandena i skogsbruket har genomgått mycket stora förändringar under 90-talet. I stort sett allt avverkningsarbete görs i dag med skogsmaskiner. En omfattande entreprenörisering har genomförts, d.v.s. flertalet skogsmaskinförare är i dag entreprenörer eller anställda av entreprenörer. En stark utveckling går från enmansföretag bland entreprenörerna mot entreprenadföretag med flera maskiner och anställda förare. Kapitalkostnader för skogsmaskinerna, en stark fokusering på kostnadsjakt, effektivitetsvinster och flödesorientering styr mot ökad utnyttjandegrad av maskinerna och högre tempo, längre arbetspass och skiftarbete. Många entreprenörer har tvingats

sluta eller överväger att sluta sin skogliga verksamhet av ekonomiska skäl (Lidén; 1994).

Allt mer ansvar för den operativa planeringen av verksamheten liksom uppföljningsrutiner delegeras ut till skogsmaskinförarna. Från att ha varit ”ensamvargar” arbetar skogsmaskinförarna allt oftare i arbetslag med 4–6 personer runt skördare – skotare. En drivkraft bakom denna utveckling är strävan att öka variationen i arbetet för förarna och minska risken för belastningsskador. En annan drivkraft är just möjligheterna för uppdrags-/arbetsgivarna att lämna ut ansvar och arbetsuppgifter till entreprenörer/anställda, vilket i sin tur möjliggör strukturella förändringar bland arbetsledare och mellan chefer inom den egna organisationen. Förhoppningen är därmed att öka effektiviteten och konkurrenskraften. Den här skisserade utvecklingen i skogsbruket följer samma mönster som inom näringslivet i övrigt, men har gått mycket snabbt och kanske fortare än i näringslivet i övrigt under 90-talet.

De snabba och genomgripande förändringar som skett, och sker, av skogsmaskinförarnas arbetsförhållanden innebär risk för stress och hög mental belastning. Faktorer som kan leda till negativ stress bland skogsmaskinförare är bland annat:

- Otrygghet beträffande framtida sysselsättningar/arbetstillfällen. Otryggheten torde vara särskilt stor för entreprenörer med korta avtal.
- Ryckighet på virkesmarknaden. Periodvis finns nästan hur mycket jobb som helst och andra perioder är det mycket ont om sysselsättning.
- Kort planeringshorisont. Att inte veta i god tid var och när man skall arbeta, kan upplevas som irriterande och försvårar planeringen av verksamheten och privata aktiviteter.
- Ekonomin. Osäkerhet beträffande entreprenadföretagets intäkter som en följd av ovanstående och/eller tuffa avtal med uppdragsgivarna.
- Konkurrens p.g.a. överutbud av avverkningstjänster.
- Företagets sårbarhet. Små marginaler vad gäller ekonomi och personella resurser gör företaget sårbart vid sjukskrivningar, personalomsättning och maskinhaverier.
- Höga prestationskrav och högt uppdrivet arbetstempo. Ekonomi och prestationsnormer (både formella och informella) har drivit upp arbetstempot. Arbetet i förarhytten kräver dessutom mycket hög koncentration, särskilt i gallring, vilket medför både fysisk och psykisk anspänning.
- Långa arbetspass och allt längre resor till arbetet alternativt övernattnings i skogen.
- Hög förändringstakt. Nya eller högre krav ställs i allt snabbare takt vad gäller arbetsuppgifter, kvalitetsaspekter, kompetensutveckling och verksamhetsutveckling i stort.

Uppläggnig

Syftet med denna förstudie har varit att kartlägga situationen vad avser stress och psykosociala besvär bland skogsmaskinförare. Förstudien har avsett att översiktligt ge svar på bl.a. följande frågeställningar:

- I vilken utsträckning och grad upplever skogsmaskinförare stress och psykosociala problem som beror på arbetsförhållanden?
- I vilken utsträckning förekommer dokumenterade psykosomatiska besvär som kan ha samband med arbetet?
- Finns det kategorier av skogsmaskinförare som förefaller extra utsatta vad gäller stress och psykosociala problem?
- Vilka är de främsta orsakerna till att man upplever negativ stress?
- Vad karaktäriserar arbetsförhållanden som av anställda/entreprenörer upplevs positivt och stimulerande ur psykosocial synvinkel?
- Förekommer i andra branscher undersökningar eller åtgärdsprogram i syfte att minska negativ stress och förbättra psykosociala arbetsförhållanden?

Underlag har insamlats genom litteraturstudier, kontakter med andra forskare, telefonintervjuer med representanter för SMF, företagshälsovården och enskilda entreprenörer. Dessutom har en enkätundersökning riktad till medlemmarna i SMF genomförts. Resultat från dessa undersökningar redovisas nedan. Dessutom har en analys genomförts av material från AssiDomän där resultat från företagets personalsociala bokslut jämförts med ekonomiskt resultat på olika distrikt. Men då denna analys inte givit några entydiga samband redovisas den inte ytterligare i denna rapport.

Förstudien har genomförts med medel från SLO-fonden.

Litteraturstudier

Omfattning av stress och psykosociala besvär

Stress och psykosocial ohälsa är vanligt förekommande i hela näringslivet och ett ökande problem. Från en stor EU-studie rapporteras att över 25 % av arbetstagarna känner sig stressade av arbetet och ca 20 % uppgav att de led av konstant trötthet. Mer än varannan tillfrågad arbetstagare (totalt 15 000 personer i 15 länder) ansåg att arbetstempot var mycket högt på arbetsplatsen. Sverige, tillsammans med Finland, Holland och Tyskland utpekas som länder där särskilt många arbetstagare upplever arbetstempot som högt (Stress at Work, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1998).

I en rapport från SCB 1997 (Negativ stress i arbetet. De mest utsatta yrkena /IAM 1997:1/) redovisas omfattningen av olika stressrelaterade faktorer och besvär. Av de sysselsatta kvinnorna och männen var det 31 % respektive 40 % som 1995 var tvungna att *dra in på lunchen, arbeta över och ta jobb med sig hem minst en dag per vecka*. I tabell 1 redovisas ytterligare konsekvenser av denna stress. Av

männen i denna grupp är det t.ex. 25 % som har sömnsvårigheter och 54 % som upplever arbetet som psykiskt påfrestande.

Tabell 1.

Subjektivt upplevda besvär bland kvinnor och män med hög arbetsbelastning.

	Kvinnor och män som är tvungna att dra in på luncher, arbeta över eller ta med jobb hem			
	Minst en dag per vecka Kvinnor, %	Män, %	Mindre än en dag per vecka Kvinnor, %	Män, %
Sovsvårigheter				
minst en gång per vecka	30	25	10	8
Olust				
minst en gång per vecka	20	16	12	12
Kan inte koppla av jobbet				
minst en dag per vecka	72	68	30	28
Psykiskt påfrestande arbete	64	54	38	28

Konsekvenser av negativ stress

Professor Lennart Levi har ingående studerat hur stress påverkar individen. Artikeln ”Stress i arbetslivet, igår, idag, imorgon” (Arbetskyddsstyrelsen, 1997) ger en utmärkt sammanfattning av prof. Levis erfarenheter.

Akut stress utlöser alarmfunktioner i kroppen som en gång i tiden var till för att höja beredskapen mot yttre faror. Fysiologiska reaktioner som inträffar är:

- Ökad hjärtfrekvens/omfördelning av blod mellan olika vävnader.
- Utsöndring av hormoner som adrenalin, noradrenalin och cortisol. (Adrenalin och noradrenalin öppnar kroppens bränsledepåer och ökar sockerhalten i blodet. Cortisol påverkar kroppens immunförsvar och ökar motståndskraften mot stress och motverkar risken för inflammationer).

Dessa reaktioner på stress var en gång nyttiga och nödvändiga för individens överlevnad, men de hjälper oss inte mot dagens påfrestande. Tvärtom lägger de snarare ytterligare sten på bördan.

Långvarig stress kan medföra risk för skador på hälsa och välbefinnande. Detta kan ske genom fyra typer av sjukdomsframkallande mekanismer:

1. Emotionella. Vi blir nedstämda, oroliga, ängsliga, trötta och lättretade.
2. Kognitiva. Vi får svårare att lära nya saker, att koncentrera oss, att minnas och fatta beslut.
3. Beteenden. Vi börjar ”självmedicinera” med alkohol, tobak, tröstätning. Intresset för fysisk aktivitet minskar. Risken för mobbing ökar.
4. Fysiologiska. Förhöjt blodtryck, hjärtbesvär, magsår, huvudvärk, muskel-spänningar är klassiska sjukdomar som hänger ihop med stress. Antaganden finns dessutom om förändringar i immunförsvaret etc.

Förmågan att tåla stress är mycket individuell. Erfarenhet och forskning visar att denna förmåga också i hög grad påverkas av möjligheterna att påverka situationen. En stor arbetsbelastning kombinerad med hög egenmakt gör arbetet till en utmaning snarare än till en börda. Det sociala stöd som individen har spelar också stor roll.

Effekter av bantade organisationer

Den negativa stress som personalen utsätts för hänger ofta intimt ihop med de rationaliseringar som genomförs inom företagen. Så kallad Downsizing, organisatoriska och verksamhetsmässiga förändringar, som leder till kraftiga personalreduktioner, har blivit vanligt förekommande inom näringslivet liksom även i offentlig verksamhet. Allt färre skall göra allt mer.

Konsekvenser av downsizingvågen, som dokumenterats i flera stora studier i USA, redovisas av Aronsson (Effekter av bantade organisationer, Arbetsarkyddsstyrelsen, 1997). Bland annat har följande konsekvenser uppmärksamats:

- Sämre ekonomiskt resultat än vad som förväntats.
- Ökade kostnader för övertid.
- Lägre arbetsmotivation rapporteras av 60 till 80 % av företagen. De anställda förlorar tilltron till företaget, blir försiktiga, ligger lågt och inriktar sig på synbara och mätbara aktiviteter för att stå sig bättre inför nästa neddragning.

Brist på engagemang, kreativt tänkande och förtroende kan i högsta grad motverka utveckling av verksamheten och därmed på sikt hota företagens framtid. Arbetsplatser med tuffa arbetsvillkor kan få svårigheter att locka till sig kompetenta och duktiga ungdomar.

Undersökningar i skogsbruket

Arbetsarkyddsstyrelsen och Yrkesinspektionen i Falun, Härnösand, Luleå och Umeå distrikt har genomfört en uppföljning av skogsbrukets projekt ”Utveckling av arbetsmiljö och produktion, det s.k. OCH-projektet. Intervjuer genomfördes 97/98 med drygt 1 100 maskinförare (inklusive entreprenörer) fördelade på drygt 400 arbetslag (ca 90 är skogsbolagens egna och 310 är entreprenörslag).

Projektets övergripande syfte var att ge en bild av hur OCH-projektet lyckats samt att ta fram underlag för fortsatt arbete med att förebygga belastningsskador och skadlig stress. En ledstjärna i OCH-projektet var att åstadkomma tillräcklig variation i arbetet. En åtgärd för att underlätta en önskad arbetsväxling och arbetsutvidgning är arbete i sammanhållna lag där såväl skördare som skotare ingår. Med flera förare i arbetslaget runt maskinerna skapas förutsättningar för både växling mellan maskiner och växling med andra arbetsuppgifter än maskinarbete. Förarna får även fler möjligheter till sociala kontakter. I rapporten som undersökningen utmynnat i redovisas att drygt 90 % av skogsbolagens förare arbetade i sammanhållna arbetslag, medan motsvarande siffra för entreprenörgruppen var knappt 80 %. Variationen

inom entreprenörgruppen var dock stor konstaterade man. Bland skogsägareföreningarnas entreprenörer var det bara 30 – 40 % som arbetade i sammanhållna arbetslag. Antalet personer i arbetslagen var i medeltal 4,2 för skogsbolagen och 3,2 i entreprenörgruppen. Andelen maskinförare som uppgav att de brukade växla mellan skördare och skotare var 51 % i bolagsgruppen och 29 % i entreprenörgruppen. Växling med annat arbete än att köra maskin minst 2 tim/dag förekom i 83 % av fallen bland skogsbolagsanställda och 53 % bland förarna i entreprenörgruppen.

Vidare konstateras i yrkesinspektionens rapport att en stor grupp förare särskilt hos entreprenörerna körde så mycket maskin att det inte fanns utrymme för annat arbete inom normal arbetstid. Bland de bolagsanställda var denna grupp drygt 20 % av förarna och inom entreprenörgruppen drygt 40 %.

Ytterligare resultat från yrkesinspektörernas undersökning redovisas i avsnittet Enkätundersökning, sid 10 och följande. Detta görs eftersom delvis samma frågor ställts till förarna i de båda undersökningarna.

Skogsmaskinföretagarna, SMF, genomförde 1997 en enkätundersökning bland sina medlemmar, som besvarades av 489 entreprenörer. På frågan *har Du själv drabbats av yrkesskador*, svarade i genomsnitt 23 % att de drabbats av stress. Bland dem under 30 år var det 33 % som svarade ja på frågan. Från undersökningen kan också noteras att genomsnittlig arbetstid bland dem som svarat var 58 timmar per vecka. Ytterligare redovisning av resultat från denna undersökning sker i avsnittet Enkätundersökning där för undersökningarna gemensamma frågor behandlas.

I Finland har psykolog Kaija Kanninen vid The Finnish Forest Research Institute studerat skogsmaskinentreprenörernas arbetssituation. De förändringar av arbetsförhållanden hon beskriver i sina rapporter överensstämmer väl med utvecklingen i Sverige. Hon konstaterar att sedan slutet av 80-talet har dessa förändringar medfört en försämring av den psykosociala situationen vilket bl.a. kan avläsas ur de resultat som redovisas i tabell 2. Dessa resultat presenterades vid IUFROs World Congress i Tampere, Finland 1995.

Tabell 2.
Förekomst av psykosociala besvär bland skogsmaskinförare i Finland.

Symptom	Förekomst 1986	Förekomst 1986	Förekomst 1994	Förekomst 1994
	% Ofta	% Ibland	% Ofta	% Ibland
Depression	3	27	0	63
Dåligt humör	2	60	4	78
Nervösa besvär	2	18	7	70
Trötthet	4	27	19	56
Sömnsvårigheter	4	34	11	22
Känsla av hopplöshet	1	11	0	41

Telefonintervjuer

Telefonintervjuer har genomförts med företrädare för SMF (6 st), samt skyddsingenjörer och sjuksköterskor inom Hälsa Sverige AB, tidigare Skogs- och Lantbrukshälsan (10 st). Alla dessa har ett brett kontaktnät bland entreprenörer och anställda skogsmaskinförare. Dessutom har fem entreprenörer intervjuats per telefon.

Det samlade intrycket av intervjuerna är att skogsmaskinförarna inte är stressade i betydelsen att de mår fysiskt eller psykiskt dåligt. Däremot pekar man på att skogsmaskinförarna arbetar under stark tidspress, att arbetstempot är högt och att kraven vad gäller prestation och kompetens ständigt ökar. Särskilt entreprenörerna arbetar också orimligt många timmar per dag.

Bedömningen av i vilken omfattning besvär av negativ stress och psykosociala problem förekommer varierar starkt mellan de intervjuade. Man uppskattar att ungefär varannan entreprenör är drabbad. Bland anställda förare uppfattar man situationen som bättre eller så har man för lite underlag att bedöma situationen. Dokumenterade psykosomatiska besvär som en följd av arbetet förekommer enligt de intervjuade i mycket liten omfattning. Besvär man uppmärksammat är magbesvär, huvudvärk, sömnsvårigheter och allmän trötthet. Några kategorier förare, vilka är särskilt drabbade, går inte att peka ut enligt de intervjuade. Några pekar dock på att de entreprenörer som har lite erfarenheter och bristande kompetens för att vara företagare, kan uppleva situationen värre än andra.

Vanliga orsaker till att skogsmaskinförare upplever negativ stress är, anser man, pressad ekonomi, höga krav vad gäller prestation, nya arbetsuppgifter och kompetensutveckling samt från uppdragsgivarnas sida dålig planering, brist på information och ”ständiga omorganiseringar”.

När det gäller relationer upplever de intervjuade att det förekommer vissa problem mellan entreprenörer och uppdragsgivare p.g.a. oklara roller, bristande kompetens hos drivningsledare och motsvarande samt allmänt bemötande av entreprenörerna från uppdragsgivarnas sida. Inom lagen är huvudintrycket att relationer är mycket bra.

En av de intervjuade förarna, som av läkare fått diagnosen utbrändhet, beskrev sin situation så här:

”Efter att i flera månader känt en enorm trötthet hela tiden vaknade jag en morgon och kunde inte kliva upp ur sängen. Så fort jag försökte fick jag våldsamma frossbrytningar så att hela kroppen skakade. Efter tre veckor i sängen kom jag på benen igen men var fortfarande så trött att jag inte orkade äta en hel måltid utan måste vila emellan. När jag försökte promenera orkade jag inte mer än 100–200 m, trots att jag idrottat mycket och betraktade mig som vältränad. Allt som allt var jag sjukskriven 2 månader. Som tur var hade jag lite lån på maskinen, men alla mina besparingar gick åt. Detta hände sedan vi varit utsatta för en utdragen omorganisation hos uppdragsgivaren då vi inget fick veta. Omorganisationen ledde till att hälften av entreprenörerna fick sluta och kraftigt sänkt ersättning. Jag kommer att sluta som entreprenör så fort min ekonomiska situation medger detta. Det känns vemodigt för jag har arbetat länge i skogen och trivs egentligen bra med jobbet.”

Enkätundersökning

Uppläggning

Med utgångspunkt från resultaten från telefonintervjuerna beslöts att genomföra en enkätundersökning bland SMF:s medlemmar. Ett formulär med frågor om arbetstider, upplevda besvär och trivsel (bilaga 1) skickades ut till samtliga entreprenörer anslutna till SMF. Frågornas utformning har valts så att jämförelser med SMF och Yrkesinspektionens studier (se ovan) skall vara möjliga. Enkäten skickades ut i slutet av maj med förhoppningen om att då kunna få en tillfredsställande svarsfrekvens eftersom juni brukar vara lite lugnare för entreprenörerna. Ingen påminnelse har utgått. I samband med bearbetningen har svaren fördelats på de geografiska områdena Götaland, Svealand och Norrland. Detta för att om möjligt se om det föreligger några skillnader mellan de olika landsdelarna. Svaren har bearbetats med hjälp av databasprogrammet Access.

Vilka har svarat?

Enkäten skickades ut till 850 entreprenörer varav 381 personer har svarat. Antalet bearbetningsbara svar uppgår till 374 vilket ger en svarsfrekvens på 44 %. På enskilda frågor i enkäten är svarsfrekvensen ännu lägre. Den låga svarsfrekvensen gör att resultaten nedan måste tolkas med viss försiktighet. Av de som svarat är fem stycken anställda förare, resten entreprenörer. Svarsfördelningen på olika landsdelar framgår av tabell 3.

Tabell 3.
Svarsfördelningen på olika landsdelar.

	Antal svar
Götaland	104
Svealand	78
Norrland	104
Okänt	88
Totalt	374

Medelåldern bland dem som svarat är 47 år. Ingen nämnvärd åldersskillnad föreligger vare sig mellan landsdelar eller kategori av uppdragsgivare.

Av dem som svarat har 185 större skogsbolag som uppdragsgivare och 125 arbetar huvudsakligen åt skogsägareföreningar. Övriga arbetar åt mindre bolag eller sågverk eller har inte svarat på frågan.

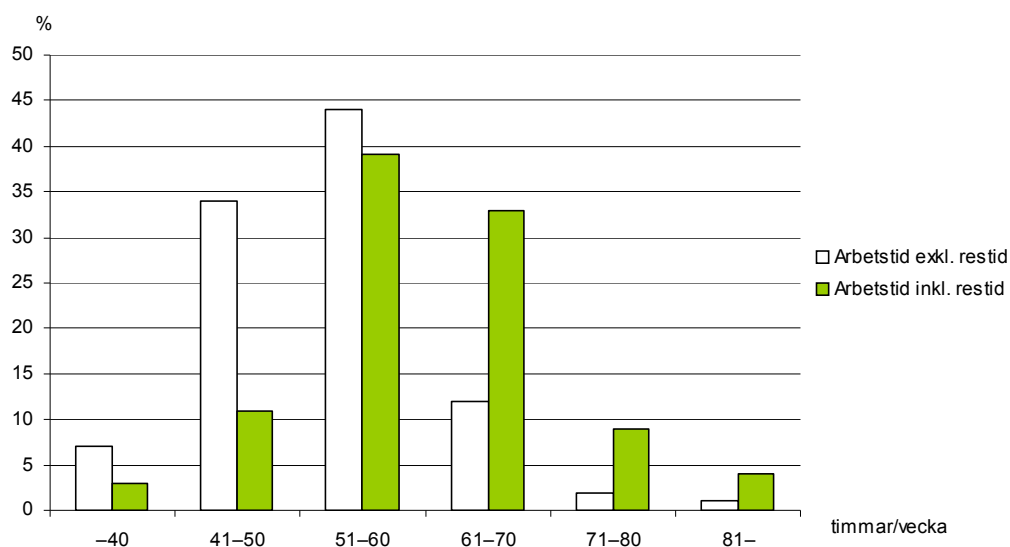
Ett påfallande stort antal av de som besvarat enkäten arbetar i företag med bara en eller två förare anställda, se bilaga 2. Av totalen arbetar 17 % som ensamföretagare och 30 % i samarbete med ytterligare en förare. I ett s.k. sammanhållet arbetslag med både skördare och skotare med förutsättningar för en fungerande arbetsväxling måste minst fyra förare ingå. Antal företag med minst tre förare uppgår i detta material till 53 %. Norrland uppvisar något högre andel med 58 %. Denna siffra skiljer sig från vad yrkesinspektörerna i Norrland redovisar i rapporten *Uppföljning av skogsbrukets projekt "Utveckling av arbetsmiljö och produktion"*. I intervjuerna som ligger till grund för den rapporten

redovisade 79 % att de arbetar i ett sammanhållet arbetslag. Visserligen kan två entreprenadföretag samverka i ett arbetslag, men att detta förhållande kan förklara hela skillnaden mellan dessa två studier förefaller mindre sannolikt. Skillnaden står nog att finna i olika definition på begreppet arbetslag.

Resultat

Arbetstid totalt

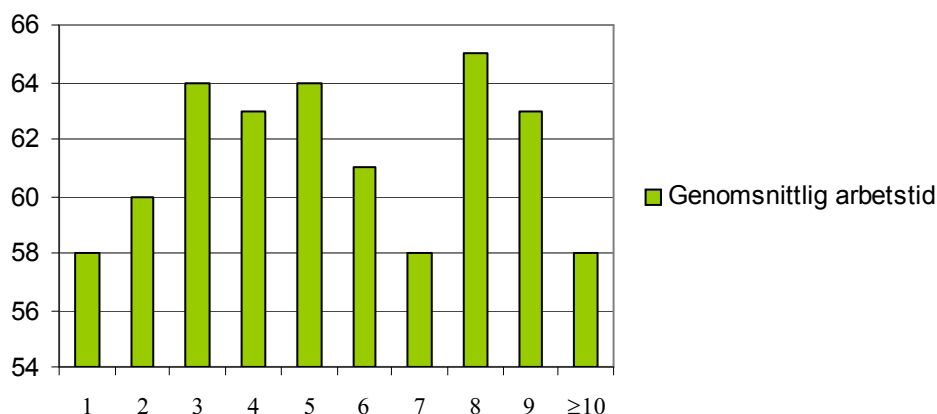
I medeltal arbetar de svarande 61 timmar per vecka inklusive restid. I figur 1 redovisas svarsfördelningen beträffande arbetstiden. Det är 16 personer som uppger att de arbetar mer än 80 timmar per vecka och fem som uppger att de arbetar mer än 100 timmar per vecka.

Figur 1.
Totalt arbetad tid per vecka, svarsfördelning i procent.

De som arbetar för större skogsbolag arbetar mer än genomsnittet, knappt 62,5 timmar per vecka. Entreprenörer hos skogsägareföreningar arbetar drygt 60 timmar per vecka, övriga ca 58 timmar. Det finns en tydlig tendens att de äldsta förarna, över 60 år, arbetar mindre, samt en svag tendens att de yngre, under 40 år, arbetar något mindre än övriga. Ensamföretagare eller företag med en anställd arbetar mindre än genomsnittet. Entreprenörer med 2–4 anställda arbetar betydligt över genomsnittet, likaså entreprenörer med 7 eller 8 anställda. Företagare med 9 eller fler anställda arbetar klart under genomsnittet. I figur 2 redovisas genomsnittligt arbetad tid för olika företag.

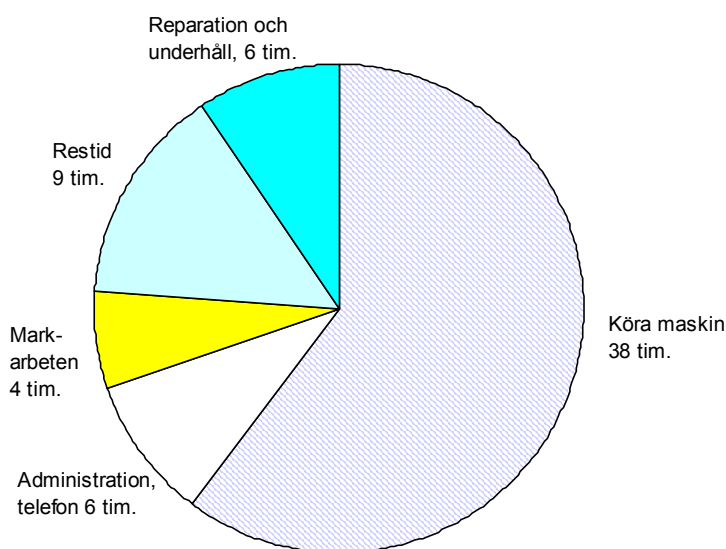
Den undersökning som SMF genomförde 1997 (avseende år 1996) gav till resultat att entreprenörerna arbetade i genomsnitt 58 timmar per vecka. På två år har den totala arbetstiden alltså ökat med 3 timmar per vecka.

Figur 2.
Genomsnittligt arbetad tid/vecka för olika slags företag.

Arbetstidens fördelning

I figur 3 redovisas för hela populationen arbetstidens fördelning i medeltal på olika moment.

Figur 3.
Arbetstidens fördelning på olika moment. Den totala arbetstiden är genomsnittligt 61 timmar/vecka.

En jämförelse mellan entreprenörer med skogsbolag som uppdragsgivare och med entreprenörer som huvudsakligen kör åt skogsägareföreningar ger följande, bolagsentreprenörer:

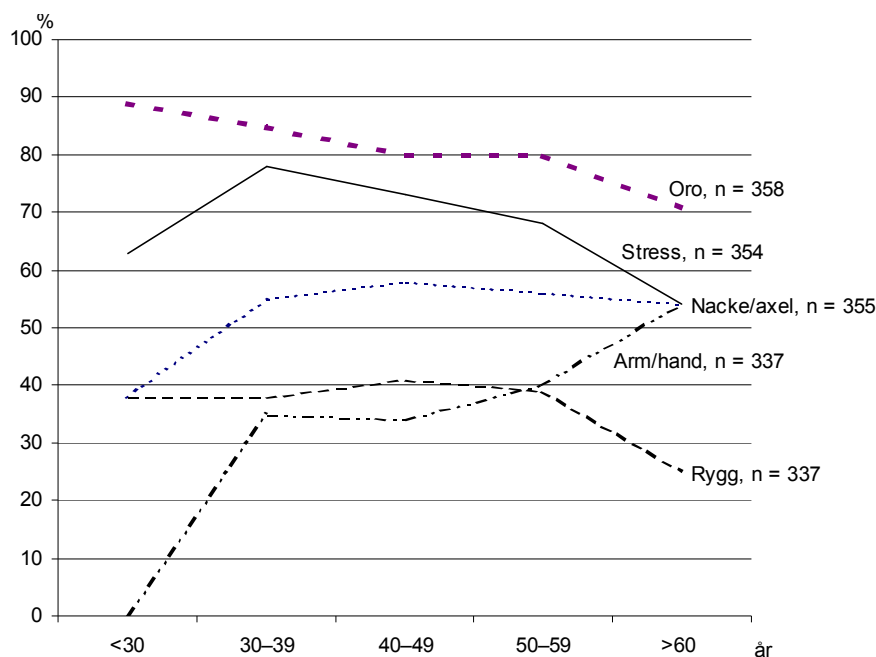
- arbetar drygt 2 timmar mer per vecka
- kör maskin ca 1,5 timmar mindre per vecka.
- Utför markarbete ca 20 minuter mer per vecka
- Ägnar drygt 2 timmar mer åt administrativt arbete per vecka.

En fullständig redovisning av arbetstidens fördelning med avseende på olika moment och företagsstorlek redovisas i bilaga 2.

Den subjektiva bedömningen av hur arbetstiden förändrats i förhållande till föregående år ger totalt sett att alla arbetsmoment, förutom reparation och underhållsarbete, ökat i omfattning. Beträffande momentet *köra maskin* är det dock fler i Götaland som anser att tiden minskat i jämförelse med gruppen som anser att tiden ökat. Å andra sidan är det i Norrland mer än 3 ggr så många förare som anser att *köra maskin* ökat i tid jämfört med gruppen som anger att tiden minskat. Beträffande *markarbete* är det drygt 70 % som anser att tiden varit oförändrad mellan åren. I södra Sverige är det ungefär lika många som anser att tiden för markarbeten ökat respektive minskat. I Norrland anser däremot ca 27 % att tiden ökat, medan ett fåtal svarat att den minskat. Svaren på frågan om *restid* visar att det är 4 ggr fler som anser att restiden ökat jämfört med minskat. I Norrland är förändringen mycket mer markant än i södra Sverige. Tiden för *administration och telefon* uppvisar den största förändringen. Drygt 52 % anser att tidsåtgången varit oförändrad medan 43 % anser att den ökat.

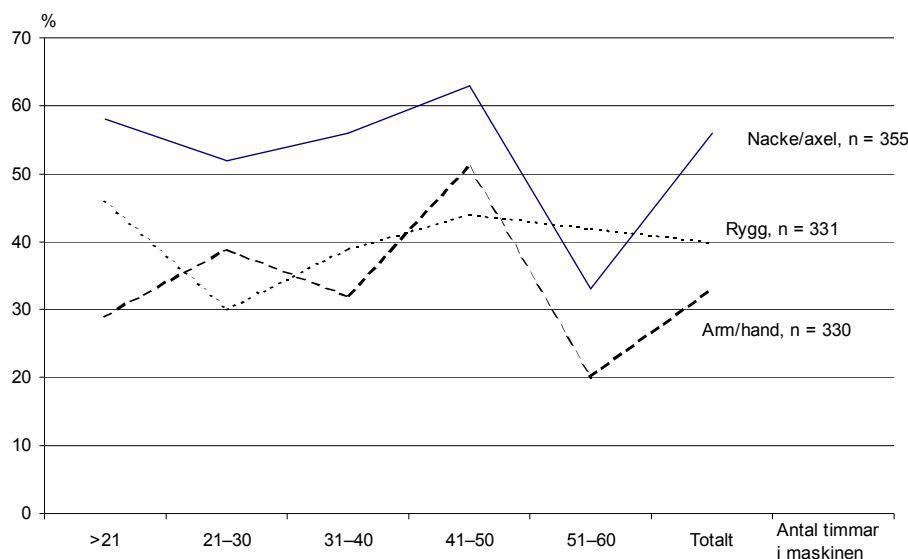
Upplevda hälsobesvär

Subjektivt upplevda belastningsbesvär förekommer i ungefär samma omfattning i denna undersökning som i tidigare liknande undersökningar. Cirka 56 % av de som svarat har någon gång under året upplevt besvär i nacke/axel. Några tydliga skillnader mellan olika åldersgrupper kan ej urskiljas. Upplevelser av stress i arbetet redovisas av drygt 70 % av de som svarat. I SMF:s undersökning 1997 var det 23 % som uppgav att de drabbats av stress. Frågan löd då *Har Du själv drabbats av yrkesskador*, vilket kan tolkas annorlunda än frågan i denna undersökning varför jämförelse av resultaten bör ske med en viss försiktighet. Oro inför framtiden redovisas i drygt 80 % av svaren. I bägge fallen finns en tydlig tendens att de yngre är värre drabbade än de äldre. En fullständig redovisning av besvärshänsfrekvensen framgår av figur 4.

Figur 4.
Upplevda besvär i olika åldersgrupper räknat i procent,
n = antal personer som svarat på frågan.

Belastningsbesvären har även analyserats i jämförelse med maskinarbetstiden. En svag tendens till ökning av belastningsbesvären kan skönjas med ökad arbetstid i maskinen, se figur 5.

Figur 5.
Upplevda belastningsbesvär i förhållande till maskinarbetstiden, n = antal personer som svarat på frågan.

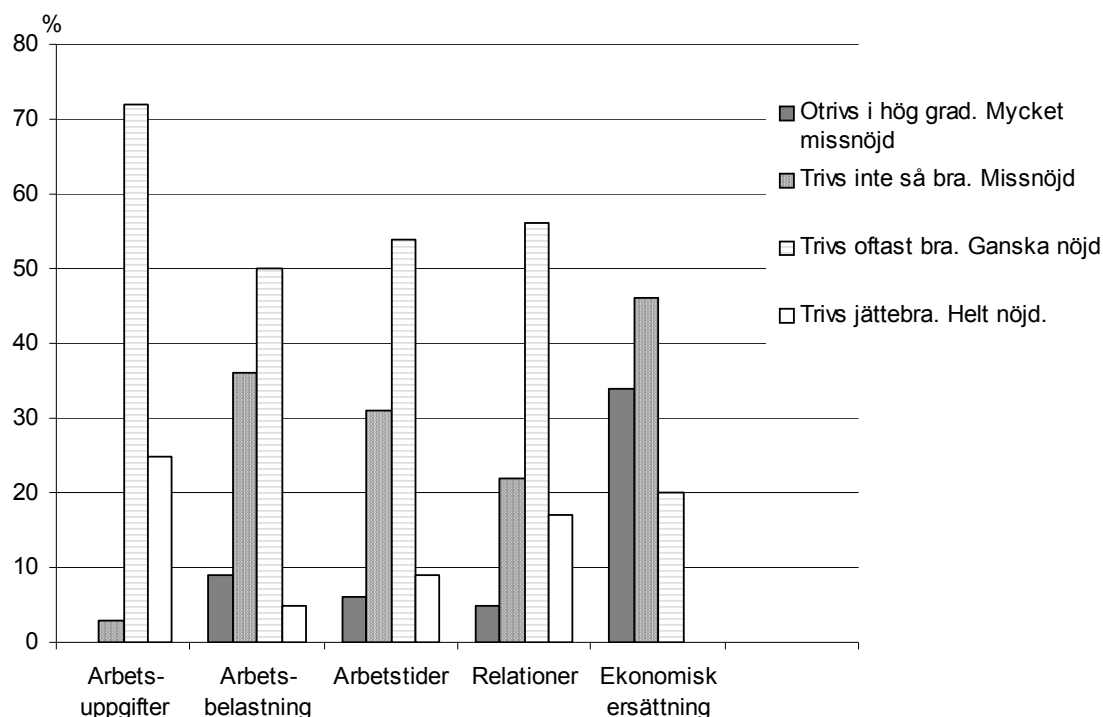
Psykosomatiska besvär kopplade till arbetet är förhållandevis ovanliga i gruppen. En tredjedel har upplevt sömnsvårigheter och var fjärde förare har drabbats av magbesvär.

Arbete på högvarv under större delen av dagen förekommer varje dag hos nära 43 % av svarande. När yrkesinspektörerna ställde samma fråga svarade 35 % i entreprenörgruppen att arbete på högvarv förekom varje dag. Bland de bolagsanställda var siffran 50 %.

Trötthet efter arbetet i sådan grad att det påverkar fritiden minst varje vecka upplevs av 53 %. Motsvarande siffra i yrkesinspektörernas undersökning var 14 % inom entreprenörgruppen och 24 % bland de bolagsanställda förarna.

Trivsel

Som framgår av figur 6 trivs flertalet entreprenörer överlag bra eller mycket bra med sin arbetssituation. När det gäller den ekonomiska ersättningen är dock nära 80 % missnöjda med förhållandena.

Figur 6.
Grad av trivsel med olika arbetsförhållanden.

Missnöjet med såväl *relationer* som *ekonomisk ersättning* är något mer utbrett bland dem som kör för skogsbolag jämfört med dem som kör åt skogsägareföreningar.

Missnöjet med arbetstiderna ökar visserligen med ökad total arbetstid, men ändå inte i den utsträckning man skulle kunna förvänta sig. Andelen som trivs med arbetstiderna är 70 % bland den som arbetar mindre än genomsnittet, d.v.s. 60 timmar eller mindre per vecka. Bland dem som arbetar mer än genomsnittet är motsvarande siffra 54 %. Bland dem som arbetar 70 timmar eller mer är det fortfarande 45 % som svarar att de trivs med arbetstiderna.

I yrkesinspektörernas undersökning ställdes frågan om man trivdes bra eller dåligt med arbetet, arbetskamraterna och arbets-/uppdragsgivaren. I entreprenörgruppen svarade 96 % att man trivdes bra med sitt arbete och i gruppen bolagsanställda 97 %.

Kommentarer

Av dem som besvarat enkäten har 214 personer lämnat skriftliga kommentarer till frågorna.

Missnöje med de ekonomiska förhållandena ventileras i 115 av kommentarerna.

- Ersättningen är alldeles för låg. Stressigt och jobba mycket för att få det att gå runt.
- Mer och mer jobb som entreprenören skall utföra utan ersättning.

- Vi måste få tryggare villkor genom längre avtalsperioder.
- Ska man driva ett företag vill man ha ett ekonomiskt utrymme för att förnya sig. Med dom förutsättningar de stora skogsbolagen ger oss är det omöjligt
- Två av mina förare har stuckit, men det är ekonomiskt så gott som omöjligt att lära upp en ny förare.

Missnöje med arbetsbelastningen finns med i 33 svar.

- Ohållbart i längden.
- Man orkar snart inte längre med den här pressen.
- Arbetsglädjen har försvunnit.
- Underhållsarbete får tyvärr läggas på helger, vilket är 'familjedrabbande.
- "En normal arbetsdag börjar 07.00 och slutar 24.00. Administration på förmiddagarna och maskinkörning på eftermiddagar och nätter.
- Man bränner ut sin kropp i det här yrket i dag. Pressen börjar bli för stor. Man sätter ackord efter det fåtal 110 % förare som finns.
- För mycket jobb runt om kring. Aldrig helt ledig, för lite tid för familjen.
- Även om jag har ett relativt stort företag är det svårt att hinna sätta sig in i allt nytt, dataprogram, administrativa rutiner, utbildning för nya arbetsuppgifter, omorganisationer och nya arbetsledare.
- Jag är förmodligen sista generationen som orkar med arbetet. Som tur är läser mina barn vidare.
- Det har blivit svårare att behålla dom unga förarna. Arbetsmiljön gör att de söker sig till verkstadsindustrin och andra brancher. Arbetsstempot är alldeles för högt. Där är de också eftertraktade som arbetskraft. Själv har jag lärt upp 8 förare vilket kostat en hel del.

Dålig organisation och planering hos uppdragsgivare, som resulterar i ojämn sysselsättning, påtalas i 32 svar.

- Ena månaden kör så mycket du orkar... andra utan arbete.
- Stressigt. Dålig planering från drivningsledare. Svårt att få "flyt på körningen" p.g.a. små objekt, dålig snitsling m.m.

Negativa kommentarer kring attityder och bemötande från uppdragsgivarna finns i 30 svar.

- Brist på dialog.
- Uppdragsgivarna dominanta – inte förhandlingsbara.
- Attityden mot entreprenörer, ständigt pressade priser. Det finns alltid någon annan som står och väntar på uppdrag får man höra.
- Man får aldrig någon uppskattning. Man känner tydligt att det endast går ut på att suga ut oss maskinägare så mycket som möjligt.

- Kunder som är för enkelspåriga, svårt få gehör för nya idéer. Dom är rädda för att tappa greppet.
- Eftersom vår kund har gjort flera omorganiseringar och ingen vet eller vill säga hur det skall bli så skapar detta stor oro.
- Det är nu dags att ta med entreprenörerna i miljöcertifieringen så att de får samma humana behandling som maskar och hackspettar och kan fortsätta att överleva.

Diskussion

Många människor upplever ökat stress i arbetet och en försämring av den psykosociala arbetsmiljön. Denna förstudie indikerar att så också är fallet bland skogsmaskinförarna. Däremot ger förstudien inga belägg för att stressrelaterade sjukdomar ökat i omfattning. Men för att säkert kunna uttala sig i den frågan måste betydligt noggrannare undersökningar genomföras. Skogsmaskinförarna förefaller också i huvudsak trivas med sin arbetssituation. Visserligen kan det vara svårt att tolka omdömen om trivsel. Det ingår i vår bild av arbetslivet att saker och ting skall vara tillfredsställande. Som egen företagare kan det måhända också vara svårt att erkänna otrivsel med förhållanden som man själv delvis skapat eller accepterat. Enligt erfarenheter från företagshälsovården svarar majoriteten att allt är bra trots att det bevisligen rör sig om arbetsplatser med problem (Thelin 1999).

Situationen i dag beträffande stress och psykosociala besvär bland skogsmaskinförarna förefaller alltså inte allt för alarmerande. Men de arbetsförhållanden de arbetar under innehåller många av de ingredienser som brukar anges som vanliga orsaker till stress i arbetslivet, t.ex.

- ständiga förändringar och nedskärningar – otrygghet i anställning och framtida arbetsförhållanden
- många och svåra uppgifter under tidspress
- brister i information, oklarheter i organisation, rollkonflikter
- skiftarbete och oregelbundna arbetstider

Det finns mot denna bakgrund all anledning att fundera över hur situationen kan komma att utvecklas framåt i tiden. Pressade arbetsvillkor och en dålig psykosocial arbetsmiljö kan på sikt påverka avverkningsorganisationen på flera sätt.

- Etablerade entreprenörer och anställda förare slutar och övergår till andra branscher. När det är skickliga och driftiga personer som slutar, vilket vi ser exempel på i dag, tappar skogsbruket kompetens. Detta minskar möjligheterna till fortsatt verksamhetsutveckling.
- Svårigheter att rekrytera ungdomar till yrket. Flera förare har påtalat svårigheter att behålla och rekrytera unga förare. Främst är det duktiga och driftiga ungdomar som väljer en annan bana. Naturbruksgymnasierna signale-

rar att det blivit så svårt att rekrytera elever till skogsbrukslinjerna att det finns risk att utbildningarna kommer att läggas ner på flera skolor (Johansson, 1999). Få entreprenörer är dessutom av ekonomiska skäl och tidsbrist beredda att ta emot elever som praktikanter, vilket ytterligare försvårar möjligheterna att komma in i yrket.

- Högt arbetstempo och tidpress kan medföra risk för att kvaliteten i arbetet minskar. Även de ekonomiska villkoren kan bidra till detta. Kortsiktigt medför detta att detaljbeslut om aptering, naturvårdshänsyn etc inte blir så väl underbyggda som de borde. Långsiktigt kommer förarna inte att få den kompetensutveckling de behöver. De allt högre krav som ställs på förarna måste mötas med mer tid och resurser för kompetensuppbyggnad.

I det fortsatta arbetet med verksamhetsutveckling av skogsbrukets avverkningsorganisation bör den psykosociala arbetsmiljön lyftas fram tydligare än hittills. Formerna för samverkan och dialog mellan entreprenörer, anställda och uppdragsgivare/arbetsgivare behöver utvecklas. Tidig information och dialog om förändringar kan betyda mycket för att minska negativ stress. Förutsättningar för en långsiktig planering likaså. Framför allt gentemot entreprenörer och deras anställda har uppdragsgivarna ett stort ansvar för att utveckla rutiner som medger en tillräckligt lång framförhållning i planeringen.

Referenser

- Andersson, W. 1999. Yrkesinspektionens uppföljning av ”OCH-projektet”. Resultat nr 10, SkogForsk, Uppsala.
- Andersson, W. et al. Uppföljning av skogsbrukets projekt ”Utveckling av arbetsmiljö och produktion”. Rapport 1999:2. Arbetarskyddsstyrelsen, Stockholm.
- Aronsson, G. 1997. Effekter av bantade organisationer. Miljön på jobbet, nr 2. Arbetarskyddsstyrelsen.
- Johansson, H. Personligt meddelande.
- Kanninen, K. 1995. Finlands Forest Machine Contractors in a Changing Forest Economy. Poster Abstracts, IUFRO XX World Congress 6-12 August 1995 Tampere Finland.
- Kanninen, K. Personligt meddelande
- Karasek, R. & Theorell, T. 1990. Healthy work: stress production and the reconstruction of working life. New York: Basic Books.
- Kompier, M. & Levi, L. 1994. Stress at Work: Causes Effects and Prevention. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Levi, L. 1997. Stress i arbetslivet. Miljön på jobbet nr 2 Arbetarskyddsstyrelsen.
- Lidén, E. 1994. Sluta arbeta i Skogen – omfattning och orsaker. Arbetsdokument nr 11/1994. Inst f Skogsteknik. Sveriges Lantbruksuniversitet, Garpenberg.
- Omberg, H. Personligt meddelande.
- SCB. 1997. Negativ stress i arbetet, De mest utsatta yrkena. IAM 1997:1.
- Thelin, A. Personligt meddelande.
- Theorell, T. 1998. Sjuk av stress. Forskning och framsteg nr 3/98.

Ämnesord:

Stress, trivsel, psykosociala besvär, arbetstider, entreprenörer, skogsmaskinförare

Enkät utskickad till SMFs medlemmar

Frågor om arbetstider, stress m.m.

1. Hur många timmar har Du arbetat i genomsnitt per produktiv arbetsvecka under den senaste avverkningssäsongen (98/99)?

..... timmar/vecka

2. Den totala tiden fördelade sig ungefär så här på olika arbetsuppgifter.

			Tiden har i jämförelse med året innan;		
			ökat	varit oförändrad	minskat
Köra maskin	ca	tim/vecka	0	0	0
Reparation, underhåll	ca	tim/vecka	0	0	0
Markarbeten	ca	tim/vecka	0	0	0
Resor, (till och från skogen + hämtning av förnödenheter)	ca	tim/vecka	0	0	0
Administration + telefon	ca	tim/vecka	0	0	0

Kommentarer:

.....

.....

3. Har Du någon gång under året haft besvär/drabbats av ..., som Du tror beror på Din arbetssituation?

	Ja	Nej		Ja	Nej
Problem med axel/nacke	0	0	Sömnsvårigheter	0	0
Problem med armar/händer	0	0	Magbesvär	0	0
Problem med ryggen	0	0	Hjärtbesvär	0	0
Stress	0	0	Högt blodtryck	0	0
Oro för framtiden i Ditt arbete (ha jobbet kvar, ekonomin, hälsan etc)	0	0			

Kommentarer:

.....

.....

4. Hur ofta arbetar Du på högvarv under större delen av arbetsdagen?

Aldrig?	0
Enstaka gång per år?	0
Några kortare perioder per år?	0
Flera gånger per månad <i>eller</i> flera längre perioder per år?	0
Någon gång per vecka?	0
Varje dag?	0

5. Hur ofta är Du så trött efter arbetet att Du har svårt att t.ex. umgås med familjen/vänner, utöva någon hobby?

Aldrig?	0
Några gånger per år?	0
Någon gång per månad?	0
Flera gånger per månad?	0
Någon gång per vecka?	0
Alltid?	0

6. Hur trivs Du med/ hur nöjd är Du med:	Trivs jättebra. Helt nöjd	Trivs oftast bra Ganska nöjd	Trivs inte så bra Missnöjd	Otrivs i hög grad Mycket missnöjd
arbetsuppgifterna?	0	0	0	0
arbetsbelastningen?	0	0	0	0
arbetstiderna?	0	0	0	0
relationerna till uppdragsgivaren?	0	0	0	0
ekonomiska ersättningen	0	0	0	0

Kommentarer: (Vad gör att Du inte trivs? Vad är Du missnöjd med?)

.....

Jag som svarat är: Entreprenör 0 Anställd av entreprenör 0 Anställd av bolag 0

Huvudsaklig uppdragsgivare är: större skogsbolag 0 mindre bolag, sågverk 0
(entreprenörer) skogsägareförening 0 annat 0

Min ålder är år. I företaget arbetarst förare.

Jag ställer gärna upp på en telefonintervju 0 Telefonnummer:

Lämplig tid att ringa mig:

Mitt namn är:

Redovisning av arbetstidens fördelning med avseende på arbetsmoment och företagsstorlek

Arbetsmoment, medeltal av total tid.

Antal förare i företaget	Antal företag	Total tid, medelvärde	Köra maskiner medelvärde (max)	Reparation- underhåll	Mark- arbeten	Restid	Administration medelvärde (max)
1	54	58,2	40,4 (65)	5,0	7,3	7,3	2,9 (10)
2	97	60,0	38,6 (65)	6,2	4,5	7,8	4,6 (50)
3	49	64,2	39,5 (60)	7,0	3,4	9,9	5,8 (20)
4	63	62,5	35 (63)	7,4	4,6	9,4	6,8 (20)
5	22	64,0	34 (50)	7,0	4,5	10,5	8,3 (29)
6	16	60,5	33,7 (50)	7,8	4,0	8,8	8,4 (20)
7	4	58,3	23,8 (35)	10,8	4,0	8,8	12 (20)
8	9	65,2	33 (20)	6,2	4,6	9,1	13,3 (55)
9	2	62,5	27,5 (30)	3,5	–	6,5	25 (30)
10	3	56,7	12 (20)	13,3	5,3	6,7	19,3 (30)
12	1	60	30 (30)	5	3	7	15 (15)
13	1	55	38 (38)	5	2	7	3 (3)
19	1	62	5 (5)	5	10	10	32 (32)
20	2	58,5	30 (30)	0	0	10	38,5 (57)
okänd	50	59,1	39,3 (62)	5,9	3,6	7,4	4,7 (20)
Σ	374	61 min 11 max 120	37,5 min 0 max 65	6,4	4,1	8,5	6 (57)